

مقاله پژوهشی: نقش مراجع عظام و حوزه‌های علمیه در دفاع مقدس و بهره‌گیری از آن در جنگ احتمالی آینده (با تأکید بر جنگ نرم)

سیدحسین آقایی فیروزآبادی^۱، حسن دهقان ده جمالی^۲

پذیرش مقاله: ۹۷/۱۱/۱۰

دریافت مقاله: ۹۷/۱۰/۰۲

چکیده

تجاوز گسترده عراق به ایران به سرسپردگی استکبار جهانی که در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، آغاز شد و به مدت ۸ سال ادامه یافت، طولانی‌ترین و بی‌سابقه‌ترین جنگ متعارف قرن حاضر به شمار می‌رود، دشمن باهدف هدم نظام مقدس جمهوری اسلامی تجاوز همه‌جانبه خود را عملی نمود. حضور آگاهانه و با بصیرت مراجع عظام، روحانیت و حوزه‌های علمیه در کنار آحاد امت اسلامی برای دفاع از تمامیت نظام، با فرماندهی بی‌بدیل امام و اطاعت محض از ایشان، توطئه‌ها و نقشه‌های مذبوحانه آنان را خنثی کرد. این مقاله بخشی از نقش مؤثر مراجع عظام و حوزه‌های علمیه را در دفاع مقدس و چگونگی بهره‌گیری از آن را در جنگ احتمالی آینده (با تأکید بر جنگ نرم) با روش توصیفی-تحلیلی و با بررسی اسناد و مدارک به صورت کتابخانه‌ای تبیین نموده است. تاریخ از هشت سال جنگ برای ایران، شرف و آزادگی و مقاومت و ایمان به خدا را در صفحات خود ثبت کرد، نتایج به‌دست‌آمده این مطلب را اثبات می‌کند همچنان که مراجع عظام و حوزه‌های علمیه نقش مؤثر در دفاع مقدس داشته‌اند، با توجه به اهداف و ابزارهای جدید دشمن، بدیهی است در جنگ آینده نقش مؤثرتری نسبت به گذشته باید ایفا نمایند.

واژگان کلیدی: مراجع عظام، دفاع مقدس، حوزه‌های علمیه، جنگ آینده، جنگ نرم.

^۱ استاد دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دانش‌آموخته مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) dehghanjamali@gmail.com

مقدمه

پیروزی و تفوق جمهوری اسلامی ایران در دفاع مقدس، محصول عواملی بود که دست کم از دید طراحان و مجریان تهاجم پنهان مانده بود. بی گمان، بیشتر این عوامل از سنخ عواملی که دشمن در اختیار داشت، نبود؛ زیرا در این صورت، برای او به راحتی قابل محاسبه و پیش بینی بود هر چند بسیاری از این عوامل، پیش تر، در پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی رخ نمود و شگفتی جهانیان و سردرگمی و ناتوانی استکبار جهانی و شیطان بزرگ را به دنبال داشت، اما در جنگ تحمیلی مورد غفلت دشمن قرار گرفت. ماهیت این عوامل به گونه ای است که باید آن ها را راهبردهای منبعث و نشئت گرفته از قرآن کریم و سنت و سیره اهل بیت (علیهم السلام) نامید که توسط مراجع عظام، علما و حوزه های علمیه در راستای پایداری و استقامت رزمندگان اسلام در قالب خطابه، بیانیه، مواعظ، تدریس و ... و از همه بالاتر عملاً بیان می گردید، نام برد.

یکی از چالش های اساسی، پیچیدگی جنگ های آینده و لزوم بررسی نقش روحانیت در جنگ های آینده است، در این میان نقش مشروعیت دهی به مقوله دفاع در کنار مقبولیت مراجع و روحانیت به عنوان محصول و دانش آموختگان حوزه های علمیه، از اساسی ترین مسائل مدنظر است. بخش اعظم پیروزی ها و موفقیت های دوران دفاع مقدس، مرهون مؤلفه ها و آموزه هایی است که توسط ولی فقیه، مراجع عظام و روحانیت شناسایی و تبیین می گردید، بدیهی است این آموزه ها، می تواند در جنگ احتمالی آینده مؤثرتر از گذشته ایفای نقش کند.

بر این اساس مسئله اصلی تحقیق این است: نقش مراجع عظام و حوزه های علمیه در دفاع مقدس چگونه بوده و چگونه می توان از دستاوردهای آن در جنگ احتمالی آینده بهره گیری کرد؟ هدف اصلی تحقیق عبارت است از: تبیین نقش مراجع عظام و حوزه های علمیه در دفاع مقدس و بهره برداری از دستاوردهای آن در جنگ آینده. اهداف فرعی عبارت اند از: الف- تبیین نقش مراجع عظام و حوزه های علمیه در دفاع مقدس، ب- تبیین نقش مراجع عظام و حوزه های علمیه در جنگ آینده. سؤالات اصلی و فرعی متناظر با اهداف اصلی و فرعی است و این مقاله فاقد فرضیه است. اهمیت این تحقیق در موارد زیر قابل بیان است:

۱- الگو گیری از نقش مراجع عظام و حوزه های علمیه در هشت سال دفاع مقدس و بهره گیری از آن در جنگ احتمالی آینده.

۲- ایستادگی و مقابله با هرگونه هجوم دشمن.

۳- رشد فضایل اخلاقی و بصیرت افزایی.

۴- تقویت روحیه دفاعی رزمندگان اسلام.

۵- اعتلای خودباوری و خودکفایی.

۶- تولید و بسط تفکر بسیجی.

ضرورت این پژوهش را (در صورت عدم پژوهش)، می‌توان در موارد زیر جستجو کرد :

۱- میراث عظیم القدر دفاع مقدس در این موضوع پنهان می‌ماند.

۲- از اندوخته‌های گران‌بهای دفاع مقدس بهره‌گیری نخواهد شد.

۳- بخش مهمی از سبک زندگی اسلامی تبیین نمی‌گردد.

۴- نحوه ایفای نقش سازنده مراجع عظام و حوزه‌های علمیه در جنگ‌های آینده بدون الگو خواهد بود.

مبانی نظری

- پیشینه شناسی

با بررسی‌های انجام‌گرفته، سه همایش منطقه‌ای در خصوص روحانیت و دفاع مقدس (استان خراسان رضوی، تهران و قم) برگزار شده است. رساله یا مطالعه گروهی با این موضوع یافت نگردید تنها یک پروژه پژوهشی توسط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با موضوع معنویت و آموزه‌های فرهنگی-دینی در دفاع مقدس انجام‌گرفته است. در روزنامه‌های کثیرالانتشار، مطالبی به‌طور ناقص در رابطه با موضوع به رشته نگارش درآمده است. یادآوری می‌شود در سال ۱۳۹۱ کتابی با موضوع روحانیت و دفاع مقدس توسط دکتر سید حسن آقایی فیروزی در ستاد کل نیروهای مسلح چاپ‌شده که در آن به ذکر چند مصاحبه و تاریخ حضور روحانیت در دفاع مقدس پرداخته‌شده لذا در موضوع مقاله تاکنون تحقیقی صورت نگرفته است.

- مفهوم شناسی

- **مراجع عظام (مراجع تقلید):** شخص متفکر و صاحب‌نظری که مردم برای نظرخواهی یا رفع مشکلات خود به او مراجعه می‌کنند. (انوری، ۱۳۸۵: ۱۲۷). مراجع عظام یا مراجع تقلید به مجتهدان جامع‌الشرایطی گفته می‌شود که با موضوعات و مسائل دینی آشنایی کامل دارند و مقلدین در اعمال دینی از آنان پیروی می‌کنند. (همان منبع). به مجتهدان مسلم و جامع‌الشرایطی گفته می‌شود که مقلدین در امور تکلیفی خود به آنان مراجعه نموده و تکالیف و واجبات خود را طبق نظر آنان انجام می‌دهند که در این صورت بری الذمه خواهند شد. (بنی‌هاشمی خمینی، ۱۳۸۵: ۳۲)

- **دفاع مقدس:** مبارزه‌ای است برای دفع هجوم دشمن و به منظور حفظ دین، سرزمین، جان، ناموس و اموال. مراد از دفاع مقدس در این پژوهش، هشت سال ایستادگی دلیرانه ملت غیور ایران اسلامی در برابر رژیم متجاوز عراق به فرماندهی صدام عقلی و پلید و با حمایت استکبار جهانی و صهیونیسم بین‌الملل و سران وابسته کشورهای متعلقه است. (خطیبی کوشکک، ۱۳۸۶: ۱۵)

- **حوزه‌های علمیه:** حوزه در لغت عرب یعنی ناحیه، مجتمع و مکان ثقل و حوزه الاسلام به معنای حدود و ثغور و نواحی اسلامی است. کلمه حوزه یا حوزه‌های علمیه، اصطلاحی رایج در جهان به‌ویژه نزد شیعیان به شمار می‌آید که به معنای مرکز تحصیل علوم دینی و به اصطلاح، دانشگاهی برای آموزش و فراگیری علوم دینی و قدیمه است که با در اختیار داشتن گنجینه به یادگار مانده از خاندان نبوت و عترت، فرهنگ بی‌نظیری را در تمام زمینه‌های علمی، اجتماعی و بعضاً سیاسی، از خود به یادگار گذارده است. (شورای نویسندگان، ۱۳۸۸: ج ۶، ۵۴۹).

- **جنگ احتمالی آینده:** وقتی که حیات ملی و امنیت ملی کشوری را خطری جدی تهدید نماید و همه راه‌ها در رفع تهدید بلااثر باشد، مبارزه مسلحانه یا جنگ برای حفظ حیات ملی اجتناب‌ناپذیر است، پس جنگ، مبارزه مسلحانه و آخرین روش گریزناپذیر برای حفظ حیات ملی است. (آراسته، ۱۳۸۹: ۱۳). البته این جنگ ممکن است به طرق و شیوه‌های مختلف و با ابزارهای گوناگون و نوین صورت پذیرد.

جنگ آینده، تکرار جنگ گذشته به تمامیت آن نیست، بلکه دارای شرایط و ویژگی‌های منحصر به فرد خود می‌باشد. جنگ آینده، برخورد خشونت‌آمیز قدرت‌های ملی و یا چند کشور به منظور تحمیل اراده یکی بر دیگری یا جلوگیری از تحمیل اراده دیگری بر خود می‌باشد. (سلامی، ۱۳۸۵: ۳۶)

حوزه جنگ آینده از حوزه نظامی خارج شده و حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را در برمی‌گیرد، پس جنگ‌های آینده، در ابعاد و ماهیت‌های مختلف، طرح‌ریزی و اجرا می‌شود. جنگ آینده ممکن است بین کشورهای مختلف اتفاق افتد و توانایی‌های آن کشورها نیز متفاوت خواهد بود و از نظر ماهیتی، ممکن است زمینی، هوایی، دریایی، فضایی، مجازی و... باشد.

- **جنگ نرم:** اقداماتی است که دگرگونی در هویت فرهنگی و الگوهای رفتاری مورد قبول یک نظام سیاسی را به دنبال دارد. به عبارت دیگر، هرگونه اقدام نرم و روانی و تبلیغات رسانه‌ای که جامعه

هدف را نشانه گرفته و بدون بهره‌گیری از زور، آن را به انفعال و شکست سوق دهد، جنگ نرم به شمار می‌رود. (دولتی و موسوی، ۱۳۹۵: ۲)

ادبیات نظری

- پیشینه مبارزات و نقش سیاسی روحانیت در قرون اخیر
- نگاهی به نهضت‌های صد ساله اخیر در جهان اسلام، به‌خوبی بیانگر مبارزات و نقش سیاسی مراجع عظام و روحانیت شیعه در رهبری این حرکت‌هاست:
۱. نهضت بیداری جهان اسلام، به رهبری سید جمال‌الدین اسدآبادی؛
  ۲. جنبش ضد استعماری تنباکو، به رهبری میرزای شیرازی؛
  ۳. انقلاب عراق علیه قیمومیت انگلستان، به رهبری میرزا محمدتقی شیرازی؛
  ۴. نهضت مشروطه به رهبری آخوند ملامحمد کاظم خراسانی، آقا شیخ عبدالله مازندرانی، سید عبدالله بهبهانی و سید محمد طباطبایی؛
  ۵. مبارزات سیاسی شیخ فضل‌الله نوری علیه لیبرالیسم و کج اندیشان؛
  ۶. نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک خان؛
  ۷. مبارزات سیاسی مدرس علیه رضاخان؛
  ۸. مبارزات سیاسی کاشانی علیه سلطه استعماری انگلیس در جریان ملی شدن نفت؛
  ۹. مبارزه مسلحانه فدائیان اسلام به رهبری نواب صفوی؛
  ۱۰. و درنهایت، انقلاب اسلامی ایران به رهبری حضرت امام خمینی (الگار، ۱۳۸۳: ۲۱)

نقش حضرت امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دفاع مقدس: نقش امام و فرماندهی متفاوت و رویکرد قاطعانه و الهی در فرماندهی قوای مسلح

محوری‌ترین نقش در دوران دفاع مقدس، نقش فرماندهی کل قوا بود، فرماندهی کل قوا در آن دوران، یک فرماندهی کاملاً متفاوت با همه دنیا بود، چون امام (سلام‌الله‌علیه) در واقع قدم جای پای مبارک پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و ائمه طاهرین (علیهم‌السلام) گذاشته و به‌جای این‌که بر ظاهر سپاه و لشکر حکومت کند، بر دل‌های فرد رزمندگان اسلام حکومت می‌کردند.

بر اساس نفوذ معنوی حضرت امام خمینی (سلام‌الله‌علیه)، همه اقشار جامعه از جمله روحانیون، پای‌کار دفاع مقدس آمدند. وقتی آن امام با رویکردی قاطعانه و الهی در فرماندهی ورود کردند، حجت شرعی بر همه تمام شد و روحانیت نیز با حجت شرعی کامل برای فداکاری در راه اسلام و دفاع از

ارزش‌های الهی در صحنه حضور یافت و این امر حاکی از نقش استثنائی، منحصر به فرد و بی‌بدیل امام راحل (سلام‌الله‌علیه) بود که تقریباً از زمان نبی مکرم اسلام (صلی‌الله‌علیه و آله) و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) تا به حال تکرار نشده بود. (غفوری، ۱۳۹۴)

بدیهی است ابعاد و ویژگی‌های گسترده رهبری حضرت امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) در دفاع مقدس به‌عنوان فرمانده کل قوا و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان ریاست محترم جمهوری وقت کشور، نیازمند پژوهش گسترده و هم‌جانبه هست.

رهبری امام خمینی و پیگیری‌ها و اقدامات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، حوزه‌های علمیه و روحانیت، در میان عوامل معنوی و فرهنگی تأثیرگذار در دفاع مقدس از برجسته‌ترین‌ها است. امام خمینی با نگرشی معنوی، قوای روحی و معنوی ملت را برای آفریدن حماسه پرشکوه و شگفت‌انگیز دفاع مقدس بسیج کرد. در دفاع مقدس امام در لباس مقدس روحانیت به‌عنوان فقیهی جامع‌الشرایط در جایگاه رفیع و بسیار حساس فرماندهی کل نیروهای مسلح قرار گرفت و نبردی سخت و طاقت‌فرسا را هدایت کرد. امام باهوش و ذکاوت خدادادی و ایمان استوارش و با الهام از فرهنگ غنی اسلام و سیره پیشوایان معصوم (علیهم‌السلام) تدابیری شگفت و شیوه‌های نو ابداع کرد و از آزمون رهبری و هدایت کلان دفاع مقدس سربلند بیرون آمد.

بُعد رهبری نظامی امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) و حماسه‌آفرینی‌های روحانیت هرچند که ناشناخته نیست، لیکن هنوز آن‌چنان‌که باید و شاید بررسی و بازگو نشده است و جا دارد بخش رهبری حضرت امام که نشأت گرفته از مدیریت سیاسی - الهی ایشان است مورد توجه جدی‌تری قرار گیرد؛ اما اگر نگرش به آثار و نتایج آن فقط به پیروزی‌های بزرگ و شگفت‌آور نظامی دلاور مردان سپاه اسلام منحصر شود، بدون شک بعد بسیار ارزنده تربیت معنوی انسان‌ها در طول دفاع مقدس نادیده انگاشته شده است؛ پرورش مجاهدان زاهد و عاشقان سالکی که در صحنه‌های انسان‌ساز این دوره یک‌شبه ره صدساله را طی کرده و آبروی اسلام را حفظ و ایران را روسپید و مجاهدان راه خدا را سرافراز نمودند و به‌حق می‌توان گفت که میدان‌های دفاع مقدس و به برکت بازتاب فروغ رهبری‌های آن عارف واصل، علماء، مراجع تقلید و روحانیت با حضور و با حمایت‌های معنوی و مادی‌شان، آئینه منعکس‌کننده صحنه‌های پرشکوه و ماندگار عاشورا شد که کتاب تاریخ دفاع مقدس شاهد و گواه به این مدعا است. مصداق بارز آن رهبر معظم انقلاب اسلامی، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) هستند که به‌عنوان یکی از برجستگان روحانی در قرارگاه‌ها و در خطوط مقدم

جبهه مستمراً حاضر می‌شدند و نقش مؤثر خود را ایفاء می‌کردند. در هنگام ضرورت به پشت جبهه می‌آمدند و بین سنگر دفاع مقدس و سنگر نماز جمعه پیوند برقرار می‌کردند. روحانیت، طلاب و حوزه‌های علمیه، به تاسی از آن رادمردان عرصه تقوا و جهاد، به‌انحاء مختلف با شور و اشتیاق زائدالوصف در طول ۸ سال دفاع مقدس در میادین جنگ حضور می‌یافتند.

– **مصادیق حضور مراجع و آیات عظام در دفاع مقدس:** مطلع سخن را به کلامی از پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، آغاز می‌کنیم: ان المؤمن مجاهد بسیفه ولسانه، شخص باایمان، کسی است که با شمشیر و زبان در راه خدا می‌جنگد. (عروسی حویزی، ۱۳۷۹، ج: ۷۰، ۴). از آنجایی که مراجع و علما، از مصادیق بارز این سخن گهربارند، بدیهی است نسبت به عرصه‌های جهاد و دفاع ایفای نقش می‌کنند. امام بسیجیان و فرمانده کل قوا درباره این نقش و لزوم حضور روحانیت در عرصه‌های رزم و خطر می‌فرمایند:

مسئله فقه به همان نحوی که مشایخ درست کرده‌اند باید محفوظ بماند، لکن الآن که ایران به‌واسطه گرفتاری‌ها به اهل علم احتیاج دارد اگرچه به‌طور موقت آقایان باید به خدمت‌هایشان ادامه دهند و درست است که تحصیل فقه در اولویت است اما همه این‌ها به خاطر حفظ اسلام است و امروز اگر برای حفظ اسلام احتیاج باشد که آقایان به جبهه‌ها بروند و رزمندگان را تشویق نمایند باید این کار را انجام دهند. (امام خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۸، ۹۶)

عالمان دین و فرزندگان حوزه‌های مکتب پرافتخار تشیع با عنایت به تأکید حضرت امام، حضور در جبهه‌های جنگ نبرد را بر خود فرض می‌دانستند. همدلی با فرماندهان، همراهی با رزمندگان به گاه خطر، تفقد و دلجویی از رزمندگان و تقویت روحیه رزمی آنان از جمله پیامدهای این حضور بود. در بین خیل بزرگانی که به شوق جهاد و ادای تکلیف به میدان‌های رزم شتافتند نام حضرات آیات فاضل لنکرانی، علامه عسکری، بهاء‌الدینی، میرزا جواد تهرانی، قاضی دزفولی و شهیدان شاهدی چون شهید دستغیب، بهشتی، مدنی، صدوقی، اشرفی اصفهانی، شاه‌آبادی، محلاتی و عالمانی چون مشکینی، هاشمی، حائری، طاهری و... به سان کوکب‌های درخشانی در سپهر رشادت‌های ملت مسلمان ایران هویدا است. در اینجا به ذکر چند مورد از نقش آیات عظام اشاره می‌شود:

۱- آیت‌الله‌العظمی گلپایگانی (قدس سره الشریف): ایشان ضمن پشتیبانی‌های گوناگون از جبهه‌های

جنگ، در سال ۱۳۶۰ پس از اعلام یکی از پیروزی‌های رزمندگان اسلام طی اطلاعیه‌ای می‌فرمایند: در این موقع که بشارت پیروزی رزمندگان فداکار و نیروهای مسلح اسلام قلوب مسلمین را مسرور ساخته با تقدیر و تجلیل از رشادت و مردانگی و جانبازی‌های آن‌ها در جهاد فی سبیل الله و دفاع از نوامیس مسلمین و مرزهای اسلام که الحق باعث افتخار و سرافرازی شده است و با مسألت پیروزی کامل اسلام بر کفر و استکبار. (روزنامه کیهان ۶۰/۷/۷، ۲)

۲- آیت‌الله‌العظمی اراکی (قدس سره الشریف): معظم له در مورد لزوم حمایت‌های همه‌جانبه از

رزمندگان در دفاع مقدس چنین می‌فرمایند: نظریه من هم مثل آقای خمینی است. آقای خمینی و همه علما نظرشان این است که هرگاه اسلام در خطر باشد باید تمام مسلمانان در مقام دفاع برآیند. هر کس که می‌تواند در این عصر و زمان دول خارجه تماماً دست‌به‌دست هم داده و می‌خواهند اسلام را سرنگون کنند و به کلی کلمه اسلام را از میان بردارند. جنگ همان دفاع است و پاسداران هم همان جنگجوها هستند که از این حقیقت اسلام حمایت می‌کنند و همه آن‌ها مؤید و منصورند. ان شاء الله. (سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۶۳: ۱۲۶، ۱۵)

۳- حضرت آیت‌الله‌العظمی فاضل لنکرانی (رحمه‌الله علیه): حضرت آیت‌الله‌العظمی فاضل

لنکرانی (رحمه‌الله علیه)، عمری را در مسیر اعتلای فرهنگ حیات‌بخش اسلام سپری کرده، در تقویت مبارزات ملت مسلمان ایران به رهبری حضرت امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) در دوران اختناق و نیز در تحکیم نظام مقدس جمهوری اسلامی از هیچ تلاشی مضایقه ننموده و همواره به امام و راه امام وفادار ماندند. (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پیام تسلیت به مناسبت ارتحال معظم له در تاریخ ۲۶ خرداد ۸۶)

چهره صمیمی و کلام نافذ ایشان در طول دوران دفاع مقدس، گرمابخش محفل انس رزمندگان جبهه‌های نبرد بوده، محبت و عنایت ویژه ایشان به فرماندهان دفاع مقدس، فراموش ناشدنی است. ایشان علاوه بر تقویت معنوی جبهه‌های نبرد، شخصاً در بسیج روحانیت در دوران دفاع مقدس نقش مؤثر و بی‌بدیل را ایفا نموده، جمع زیادی از روحانیون را از حوزه مقدسه قم و نیز از سراسر کشور به جبهه‌های نبرد گسیل داشتند. (سایت مهر نیوز: ۲۷ خرداد ۱۳۸۶)

معظم له بنیان‌گذار بسیج روحانیت در مدرسه علمیه فیضیه و اولین فرمانده بسیج روحانیت بوده است مرحوم آیت‌الله‌العظمی فاضل لنکرانی (رحمه‌الله علیه)، باینکه از مراجع دوران خویش بود بسیج

روحانیت را در حوزه‌ها شکل داد و در دروس خود طلاب را به حضور در جبهه تشویق می‌کرد. معظم له گاهی در جبهه‌ها حضور پیدا می‌کردند. ایشان با وجود اینکه از علمای بزرگ به شمار می‌آمدند اما اصرار داشتند در شب‌های عملیات که هر لحظه احتمال کشته شدن وجود داشت، در خط مقدم حضور داشته باشند و باعث قوت قلب رزمندگان بودند. فرزند ایشان (آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی)، در ضمن نقل خاطره‌ای می‌گوید: امام به مرحوم والد ما می‌فرمودند آمار شهدای روحانی جنگ را تا آن موقع که شاید بیش از هزار شهید داده بود به مردم بگوئید تا در جریان قرار گیرند زیرا آمار شهدای روحانی نسبت به سایر شهدا نسبت بالایی است. (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۰) حجت‌الاسلام والمسلمین ذوالنوری با نقل خاطره‌ای از آیت‌الله‌العظمی فاضل لنکرانی (رحمت‌الله علیه)، می‌گوید: در مقطعی از جنگ، از حضرت آیت‌الله فاضل لنکرانی (مدیر وقت حوزه) درخواست نیروی روحانی برای اعزام به جبهه‌ها کردیم، ایشان یک روز وقت خواستند و فردای آن روز فرمودند "به هر اندازه که نیروی طلبه می‌خواهید به جبهه‌ها ببرید، حتی اگر منجر به تعطیلی حوزه‌ها شود". (سخنرانی در مدرسه علمیه الهادی قم در تاریخ ۹۳/۲/۱۵)

از ابتدایی‌ترین روزهای تجاوز به خاک میهن عزیز روحانیون برای دفاع به منطقه اعزام می‌شدند و این وظیفه را ۲۱ ارگان مختلف بر عهده داشت. اعزام‌هایی که توسط سازمان و دفتر تبلیغات اسلامی، دفتر ائمه جمعه، حوزه‌های علمیه و ... انجام می‌شد. برای ساماندهی این بخش مهم و ارائه آموزش‌های لازم حضرت آیت‌الله‌العظمی فاضل لنکرانی اقدام به تشکیل واحدی به نام "هنگ طلاب" کرد و در مدرسه فیضیه مستقر نمود. این اقدام نقش بالایی در ساماندهی اعزام‌ها به جبهه‌ها قبل از تشکیل تیپ امام صادق علیه‌السلام داشت. (سایت: yon.ir)

(قدس سره الشریف)

۴- آیت‌الله‌العظمی بهاء‌الدینی

آیت‌الله‌العظمی بهاء‌الدینی پیرمراد جوانان پاک‌باز جبهه و جنگ در دوران دفاع مقدس و شمع محفل بسیجیان عاشق بود و بارها صفوف میدان جنگ را با حضور خود نورانیت مضاعف بخشید. (جمهوری اسلامی ۳، ۷۶/۴/۲۹) پیر پارسا و فقیه فرزانه حضرت آیت‌الله بهاء‌الدینی از جمله پاک‌سیرتانی بود که همواره با عزیزان رزمنده همراه و همراز بود و با حضور خود در بین آنان بر رزم آفرینی‌ها و دلاوری‌هایشان لبخند سپاس می‌زد. آغوش پرمهر و محبتش همیشه بر سیمای نورانی و دل‌های پاک و پیراسته بسیجیان باز بود و سخاوت لب‌هایش زلال نور و معرفت بر جان آنان می‌افشاند، در دیدار رزمندگان از آنچه خود دیده بود می‌گفت و لطف خداوند و شیوه کریمانه

اهل بیت را تفسیر می‌کرد. شیرینی رهنمودهای اخلاقی و معنوی ایشان هنوز در ذائقه جان بسیاری از رزمندگان و فرماندهان باقی‌مانده است. حضور ایشان در قرارگاه عملیاتی و شرکت در جلسه‌ای که فرمان حمله والفجر مقدماتی صادر و در انتخاب نام با ایشان مشورت شد برای فرماندهان ارتش و سپاه خاطره ماندگار و لحظه‌ای جاودانه است. بینش آسمانی این عارف وارسته موجب شده بود که هرگاه یکی از سپاهیان اسلام در حسینیه اذان و یا اقامه می‌گفت، بفرماید: جملات اذان و اقامه از جان او برمی‌خیزد و با تمام اعتقاد اذان می‌گوید. پاک‌سیرتی و اوج تقدس عزیزان رزمنده ایشان را بر آن داشته بود که در ملاقات خویش با دل‌اورمردان جبهه‌ها بفرماید: من برای ملاقات با شما غسل کرده‌ام و آن زمان که در جبهه‌ها فشار زیادی بر نیروهای ما بود و خبر آن را کمتر کسی می‌دانست می‌فرمود: امشب از فکر جبهه‌ها خوابم نبرد چراکه می‌دیدم چه بر سر رزمندگان می‌آید. چندی بعد بر اثر آن اندوه به بیماری سختی مبتلا شد. علاقه قلبی این عارف الهی به مسائل جنگ و جبهه ایشان را بر آن می‌داشت تا در هر فرصتی و به مناسبت هر عملیاتی برای سلامتی مدافعان دین و کشور مجلس توسل به اهل بیت و دعا بر پا کند و خود نیز بسیار مقید بود تا در آن مجلس حضور یابد. (شفیعی و لقمانی، ۱۲۱)

۵- آیت‌الله‌العظمی میرزا جواد آقا تبریزی (قدس سره الشریف)

فضای معنوی جبهه پیر و جوان طلبه عادی و عالم برجسته و کهن سال نمی‌شناخت. هر کس که به آن وادی می‌شتافت به شوق و شغف می‌آمد بهره‌ها می‌گرفت و درس‌ها می‌آموخت؛ آب حیات می‌یافت و عمر مجدد پیدا می‌کرد. عالم برجسته آیت‌الله میرزا جواد آقا تهرانی نمونه‌ای نیک در صدق این مدعاست. بارها و بارها از معنویت عرصه نبرد سخن می‌گفت و با ذکر آن شور و شادی می‌آمد. مقام معظم رهبری بارها از عالم ۸۰ ساله شور و شادی می‌آمد. مقام معظم رهبری بارها از آن عالم ۸۰ ساله و شور جوانانه او در ایام حضور در جبهه‌ها یادکرده‌اند. حضور که پدیدآورنده زیباترین صحنه‌های آمیختگی عرفان و معنویت با سلحشوری و جنگ‌آوری است:

این عالم بزرگوار که پشتش خمیده است یعنی تقریباً به حالت رکوع راه می‌رود به جبهه رفت قبا را کند و بچه‌های سپاه یکدست لباس بسیجی تنش کردند. خود ایشان اظهار علاقه کرده بود که کاری انجام بدهد. بچه‌ها هم ایشان را پای خمپاره ۸۱ گذاشتند و گفتند شما گلوله خمپاره ۸۱ را در این لوله بگذارید. وقتی ایشان از جبهه برگشتند ما در تهران زیارتشان کردیم، واقعاً نور خاصی پیدا کرده بود و حقیقتاً منور شده بود و از این چند ماهی که در آنجا مانده بود خیلی شاد شده بود.

گفت من در میان این بچه‌ها واقعاً حال خاصی داشتم. این صفا و خلوص بچه‌ها ایشان را خیلی منقلب کرده بود. بعد گفت آن‌ها به من گفتند این گلوله را در خمپاره‌انداز بیندازید وقتی که انداختید باید سرتان را عقب بکشید و دستتان را هم در گوشتان بگذارید تا صدایش شمارا اذیت نکند و گوشتان دچار مشکل نشود. گفت من دستم را در گوشم می‌گذاشتم و فریاد می‌کشیدم الله‌اکبر. ببینید حضور یک پیرمرد ۸۰ ساله پشت خمیده در جبهه‌های جنگ پای خمپاره‌انداز چه باشکوه است. (بیانات مقام معظم رهبری پیرامون روحانیت، ۱۳۷۵: ۱، ۱۰۷)

– **حضور علما و روحانیت در دفاع مقدس:** دوران هشت سال دفاع مقدس، مظهر دفاع مشروع ملت مسلمان ایران در مقابل زورگویی قدرت‌های ابتکاری دنیا بود. دشمنان خارجی و منافقان داخلی برای ناامید ساختن مردم در دفاع از میهن اسلامی، تمام توان خود را به کار گرفتند و با استفاده از تمام رسانه‌های تبلیغاتی استکبار و دست در دست آنان، به مقابله با ملت مظلوم ایران پرداختند؛ اما آن‌ها از قدرت بی‌ظنیر ایمان مردم و وحدت کلمه آنان پیرامون کلمه حق غافل بودند. بزرگان دین با حضور به موقع در صحنه و دادن پیام به مردم، مبنی بر اینکه دفاع از حریم و ناموس کشور اسلامی و جهاد در مقابل متجاوز، لازم و واجب است، نقش سترگی در این راه ایفا کردند. مراجع عظام تقلید با سخنان و رهنمودهای خود، مشروعیت این دفاع را تأکید کرده، حضور گسترده و مستمر مردم را در جبهه‌های نبرد رقم زدند.

حضور روحانیت را در جبهه‌های نبرد، می‌توان به سه شکل تقسیم کرد: عده‌ای برای تبلیغ به جبهه‌ها اعزام می‌شدند. آن‌ها سنگرهای خط مقدم را به مسجد و کلاس درس و احکام تبدیل می‌کردند. برخی از روحانیت به منظور رزم وارد جبهه‌ها می‌شدند و به صورت بسیجی و بدون لباس روحانیت در جبهه‌ها حضور داشتند. شکل سوم حضور روحانیت در مناطق جنگی، تلفیقی از دو صورت قبلی و به گونه رزمی – تبلیغی بود که هم در زمینه نبرد و رزم موفق بودند و هم با حفظ لباس مقدس روحانیت تبلیغ می‌کردند. آن‌ها در خط مقدم جبهه، هم چون دیگر رزمندگان سلاح در دست با دشمن می‌جنگیدند و معمولاً لباس رزم سپاه یا ارتش یا بسیج را بر تن داشتند و تنها عمامه‌ای بر سر می‌گذاشتند و در مواقع مناسبی نیز به وعظ و ارشاد و تبلیغ و اقامه نماز جماعت می‌پرداختند. این نوع تبلیغ، اثر بسیار عمیقی در حفظ و ارتقای روحی رزمندگان داشت.

– **روحانیت، پرچم‌داران دفاع مقدس:** روحانیت به‌عنوان پرچم‌داران حرکت‌های انقلابی، بیشترین نقش را در حضور مردم در صحنه‌های مبارزه ایفا کردند. تشویق و ترغیب مردم به حضور در میدان‌های

نبرد و ایجاد روحیه استقامت و مقاومت در دشواری های ناشی از جنگ و دادن امید و اطمینان به تحقق وعده های الهی، از جمله نقش های روحانیت در حماسه دفاع مقدس است. نقشی که روحانیت به فرمان امام راحل آن را عهده دار بود:

روحانیون در شهرها، باید روح شهامت، شجاعت و شهادت را در کالبد مردم ما بدمند که بحمدالله دمیده شده است. (صحیفه نور، ۱۳۶۱: ج ۱۳، ۹۸)

- کارکردهای روحانیت و حوزه های علمیه در دفاع مقدس: هشت سال دفاع مقدس همواره عرصه تجلی رشادت ها و ایثارهای انسان های الهی و آسمانی بوده است. در این عرصه، روحانیت در بطن و مرکز هدایت دفاع مقدس، هم در نقش رهبر و هدایت کننده و هم در نقش رزمنده دوش به دوش رزمندگان اسلام حرکت نموده و نه تنها منشأ تحولی عظیم و حماسه ای برتر در تاریخ این مرزوبوم گردیدند بلکه همچون نگینی سرخ بر تارک تاریخ حماسه، ایثار و پایداری آزادگان جهان می درخشد. مطالعه و بررسی ابعاد دفاع مقدس و نشر و ترویج این آثار تکلیفی است انسانی بر عهده هر فرد آزادی خواه و تکلیفی است شرعی بر عهده مؤمنان و پویندگان و جویندگان راه حق و حقیقت. لذا این تحقیق در راستای ادای تکلیف انسانی و شرعی و باهدف بررسی و تحلیل بخشی از ابعاد مدیریتی و فرماندهی مؤثر بر هشت سال دفاع مقدس توسط حوزه های علمیه و روحانیون رزمنده این مرزوبوم نه تنها به تدوین فرهنگ ایثار و شهادت و نهادینه سازی آن در اقشار و نسل های بعدی کمک کرده بلکه به نشر و اشاعه تجربه و دانش دفاعی به دست آمده به نسل آینده نیز کمک شایانی می کند. این تحقیق با تأکید بر نقش روحانیت به عنوان قطب و مرکز ثقل دفاع مقدس به دنبال تبیین کارکردهای مدیریتی این قشر در هشت سال دفاع مقدس هست؛ زیرا نقش روحانیت پیرو خط ولایت در طول هشت سال دفاع مقدس بر هیچ کس پوشیده نیست. گواه این مدعا، خیل شهدای آنان است که در مقایسه با دیگر اقشار، بیشترین تعداد را دارد. این بزرگ مردان با نهادن جان خود در طبق اخلاص، نامشان را بر تارک شهدای هشت سال دفاع مقدس حک کردند؛ روحانیون شهیدی چون محلاتی، میثمی، شیرازی، ردانی پورو... که گواهی بر رزم بی امان روحانیت معظم، رسیدن به لقاءالله و خونین شدن چهره پاک و نورانی آنان است.

- سطوح فعالیت روحانیت در دفاع مقدس: دوران هشت ساله دفاع مقدس به فرموده مقام معظم رهبری «اوج افتخارات ملت ایران است». لذا شناسایی اقشار نقش آفرین در این افتخارات و تبیین نقش ها، کارکردها و سایر ابعاد و مؤلفه های مربوط، امری اجتناب ناپذیر است.

در جنگ احتمالی آینده (با تأکید بر جنگ نرم)

به‌طور کلی می‌توان سطوح فعالیت روحانیت را در دفاع مقدس به چهار سطح یا طبقه اصلی تقسیم‌بندی نمود. در سطح اول، ولی فقیه زمان حضرت امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) قرار داشت که با هدایت پیامبرگونه خود به خوبی مسیر دفاع مقدس را رهبری نمود؛ سطح دوم، مدیران، روسا و سیاستمداران روحانی نظیر رئیس مجلس، رئیس جمهور، نمایندگان امام در ارگان‌ها و نهادها، نمایندگان مجلس و... که هدایت و مدیریت دفاع مقدس را بر عهده داشتند. در سطح سوم، ائمه جماعات و جمعه، اساتید حوزه‌ها و روحانیون برجسته بودند که با پیام‌ها و اطلاعیه‌ها و سخنرانی‌ها مردم را دعوت به پشتیبانی و حضور در جبهه‌ها می‌کردند و در سطح چهارم، روحانیون و طلبه‌های جوان در قالب گردان‌های تبلیغی، فرهنگی، عقیدتی و یا رزمی به جبهه‌ها اعزام شده، در کنار سایر اقشار جامعه دفاع می‌نمودند.

روحانیت و کارکرد فرماندهی، هدایت، معنویت، آموزش و تبلیغ و... در هشت سال دفاع مقدس: فرماندهی، یعنی هنر و توانایی نفوذ و هدایت افراد تحت امر به سوی اهداف، به‌نحوی که اعتماد، اطاعت، حس احترام و همکاری صمیمانه آن‌ها به دست آید (رشید زاده، ۱۳۸۳). فرماندهی، فرایند تعریف بصیرانه اهداف، تعیین صدور آگاهانه فرمان‌های نظامی نفوذ فعال در نیروها برای ایجاد وحدت انگیزه‌ها و هماهنگی تلاش‌های مختلف افراد گروه در جهت تهیه و استفاده بهینه از منابع برای انجام مأموریت‌های محوله و نیل به اهداف تعیین شده است. در واقع فرماندهی نوعی از رهبری در حوزه نظامی است. رهبری یعنی نفوذ بر دیگران؛ و به تعبیری جامع‌تر یعنی رسانیدن افراد به اوج شایستگی. (خانی، ۱۳۸۶)

برخی از روحانیون در دفاع مقدس هم فرماندهی کردند و هم در کنار فرماندهان، مشاوران امین برای آن‌ها و مبلغی دلسوز برای اسلام بودند. روحانیت در سطوح مختلف فرماندهی جنگ حضور چشمگیر داشتند و همچنین با ایفای نقش تبلیغی مشروعیت جنگ را برای رزمندگان بیان می‌کردند تا کسی دچار تردید نشود به طوری که پادگان‌ها، عقبه‌ها و مسجدها محل تبلیغ وقایع حساس تاریخ اسلام و احکام نورانی و فرهنگ اهل بیت (علیهم‌السلام) بود. به فرموده امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) «جبهه دانشگاه است» اما این دانشگاه به مدرس احتیاج داشت که مسئولیت آن بر عهده روحانیت بود. ایجاد معنویت در فضای جبهه و جنگ و حضور روحانیون در کنار رزمندگان نقش مهمی بود به طوری که گاهی فرمانده لشکر یا تیپ نمی‌توانست آن نقش را ایفا کند.

الف- تقویت روحیه دینی و ایمانی رزمندگان اسلام: کارشناسان نظامی، ۷۵ درصد پیروزی را در گرو روحیه عالی نظامیان و رزمندگان می دانند و تنها ۲۵ درصد دیگر را به عواملی چون تسلیحات، سازمان دهی، آموزش، ارتباطات و ... نسبت می دهند. فرمانده قوی، آرام و شاداب، در مواقع حساس می تواند تصمیم مناسب بگیرد و از نیرو و امکانات به گونه ای شایسته استفاده کند. سرباز بارو حیه قوی و برخوردار از آرامش نیز می تواند از ابزار و وسایل جنگی به طور صحیح و به موقع سود جسته، ضربات کاری بر دشمن وارد سازد؛ اما فرمانده فاقد روحیه، هنگام رویارویی با خطر، تدبیر و دقت کافی در طرح ریزی و اجرای برنامه ها را نخواهد داشت و رزمنده بی روحیه نیز بر اثر هراس و وحشت، تنها در پی حفظ جان خود است و قادر به استفاده از سلاح و امکانات به طور کامل نیست. دفاع مقدس نیز از این قاعده مستثنا نبود و روحانیت، تأثیر عمیقی در تقویت روحیه رزمی رزمندگان در مقاطع حساس جنگ داشتند.

ب- نگاهی از دل ها: نقش اساسی روحانیت در این مرحله، نگاهی از دل ها بود. اینکه قلب ها را استوار بدارند و بر اطمینان و قوت گام ها بیفزایند و ایمان رزمندگان را راسخ سازند. روحانیت با حضور در خطوط مقدم و همراهی و همگامی با فرماندهان دلسوز، مشکلات، بن بست ها و شکست ها را از نزدیک درک می کردند و در مواقع حساس، با تلاوت یک آیه، با قرائت یک حدیث و... فرماندهان را از فشارهای روانی ناشی از مشکلات خارج می ساختند. نقش اساسی حوزه و روحانیت، در حضور تبلیغی خویش، نگاهی از دل ها بود، این که قلب ها را استوار نگه دارد و بر اطمینان و قوت گام های آن ها بیفزاید، از ضعف و دودلی و هجمه داخلی شیطان بازدارد و بر یقین و ایمان و استواری و پابرجایی، اضافه نماید.

ج- حضور در لباس رزم: حضور روحانیت و همراهی با فرماندهان در شب های عملیات و در خطوط مقدم و پاتک های شدید دشمن، بروز رشادت ها، شجاعت ها و خطرپذیری ها، از مواردی است که در عمل موجب تقویت روحیه فرماندهان جنگ می شد. یکی از رزمندگان می گوید: روحانیت، همیشه نقش مهمی در گوشه و کنار این مرزوبوم دارند و باید بگویم که اگر روحانیون حضور نمی داشتند، پیروزی در جبهه نمی بود. برای این که از نظر روحی و فکری ما را تقویت نموده و مطالب اسلامی را بر افکار جوانان پیاده کرده اند.

د- بصیرت افزایی و اشاعه فرهنگ اسلامی: فرهنگ دهی و بصیرت افزایی در نظام سیاسی اسلام به عهده روحانیت است، از این رو روحانیت چه در دوران دفاع مقدس و چه پس از آن، درصدد

انجام این وظیفه بوده است. روحانیت در دوران دفاع مقدس از سویی مسلح به سلاح جنگی و از سوی دیگر مسلح به سلاح فرهنگ قرآنی و اسلامی بود؛ مبلغان روحانی در کنار فعالیت های رزمی به تبلیغ دین می پرداختند. حضور روحانیت در صحنه های مختلف دفاع و تبیین مفاهیمی همچون شهادت طلبی، دفاع از میهن، صبر، ایثار و مقاومت در نیروهای بسیج و سپاه چنان روحیه ای ایجاد کرده بود که هرکجا عملیات نظامی به مشکل برمی خورد به عنوان خط شکن وارد شده و آن جبهه را فتح می کردند.

روحانیت بانفوذ معنوی با ایجاد جایگاهی در دل ها و تحت تأثیر قرارداد اراده مردم به ویژه جوانان ایران اسلامی توانست، سرنوشت ساز باشد. روحانیت در هر لایه از تعلیم و تربیت توانست با نسل جوان ارتباط عاطفی، فکری و رفتاری برقرار کنند و جوانان این مرزوبوم را برای دفاع از کشور به سوی جبهه های نبرد حق علیه باطل گسیل دارند. در این بین خود نیز پیشگام و اسوه مقاومت بودند.

– نقش آفرینی های مراجع عظام و حوزه های علمیه :

الف: ایفای نقش بی بدیل در دفاع مقدس: روحانیت نقش بی بدیل و منحصر به فردی در دوران دفاع مقدس ایفا کرد و به دلیل همین ایفای نقش بود که این دفاع مشروع، با روحیات کاملاً دینی، مذهبی، اسلامی، الهی و معنوی شکل گرفت و پیش رفت.

دفاع مقدس نسخه کپی برداری شده از جنگ ها و غزوات پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه وآله) بود که در صدر اسلام اتفاق افتاد. چراکه فرهنگ دفاع مقدس دقیقاً همان فرهنگ حضور همه جانبه آحاد مردم در عرصه دفاع مقدس دینی است و یقیناً به همین جهت است که مجموعه این حرکت بر اساس قالب دین، قرآن و سیره و سنت نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه وآله) و ائمه اطهار (علیهم السلام) انجام گرفت.

روحانیت به دلیل آشنایی با مبانی دین و قرآن کریم و سنت نبوی، توانست بیشترین و بهترین راهنمایی و مساعدت از جهات مختلف را در جریان دفاع مقدس ارائه نماید، چون این دفاع الهی و اسلامی و بر اساس یک تکلیف شرعی صورت می پذیرفت و لذا بایستی مطابق با قالب شریعت انجام می شد. (غفوری، ۱۳۹۴)

ب: نقش امام و فرماندهی متفاوت و رویکرد قاطعانه و الهی در فرماندهی قوای مسلح: محوری ترین نقش در دوران دفاع مقدس، نقش فرماندهی کل قوا بود، فرماندهی کل قوا در آن

دوران، یک فرماندهی کاملاً متفاوت با همه دنیا بود، چون امام (سلام الله علیه) در واقع قدم جای پای مبارک پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) و ائمه طاهرین (علیهم السلام) گذاشته و به جای این که بر ظاهر سپاه و لشکر حکومت کند، پردل‌های فرد فرد رزمندگان اسلام حکومت می‌کردند. (همان)

ج: نقش روحانیون در مشروعیت بخشی به دفاع: روحانیت نقش بی‌بدیل و منحصر به فردی در دوران دفاع مقدس ایفا کرد و به دلیل همین ایفای نقش بود که این دفاع مشروع، با روحیات کاملاً دینی، مذهبی، اسلامی، الهی و معنوی شکل گرفت و پیش رفت.

معمولاً در جنگ‌های دنیا در شرایط خاص حقوق انسان‌ها پایمال می‌گردد، در دوران دفاع مقدس به این دلیل که دفاع ما یک دفاع کاملاً اسلامی و تحت فرماندهی یک فقیه جامع شرایط بود، لذا بسیار حائز اهمیت بود که دفاع در قالب شرع مقدس قرار بگیرد. (غفوری، ۱۳۹۴)

د: تشویق و ترغیب رزمندگان اسلام: بی تردید، روحانیت و اندیشمندان حوزه، همواره در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، نقشی فعال داشته‌اند. در این میان، مراجع بزرگوار تقلید، از همه پیشگام‌تر و جدی‌تر بوده‌اند. آن بزرگواران، با تشویق و راهنمایی‌های خردمندانانه خویش، به رزمندگان اسلام یاری رساندند و آنان را در پاسداری از ارزش‌های انقلاب و دفاع مقدس دلگرم نمودند. (خبرگزاری قرآنی، ۱۳۸۹: ۶)

ه: ایجاد فضای معنوی در بین رزمندگان: آنان با برپایی مجالس دعا و نیایش، فضای جبهه را سرشار از نور و معنویت کرده، در تشجیع رزمندگان برومند اسلام، نقش به‌سزایی بر عهده داشتند. مقام معظم رهبری در این باره چنین فرمودند: «جبهه‌های ما، امتیازش بر همه جبهه‌های عالم این است که محراب عبادت است و در آن، معنویت وجود دارد. جبهه‌های ما، فقط جبهه رزم نیست؛ بلکه در آنجا، جبهه دعا و راز و نیاز و عبادت و ذکر و حال است. این بچه‌ها را می‌بینید که وقتی می‌روند و می‌آیند، چه قدر منور می‌شوند. این، با حضور شما (روحانیت) تأمین خواهد شد. شما که به آنجا بروید، مردم را ملکوتی و الهی می‌کنید». (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۵: ۱۰۷).

و: تقویت پایبندی به شریعت اسلام در رزمندگان: یکی از ویژگی‌های دوران دفاع مقدس، پایبندی رزمندگان اسلام به احکام شرعی به شمار می‌رفت. حوزه و روحانیت، در مصونیت بخشیدن به جبهه نظامی و ایجاد روحیه «پایبندی به شریعت» نقش مؤثر و اساسی داشت.

ز: ایجاد روحیه و قدرت روانی: نقش اساسی حوزه و روحانیت در دوران دفاع مقدس، تقویت روحیه رزمندگان اسلام بود تا در خستگی و یأس نیفتند و همچنان مؤمن به هدف و مطمئن به ادامه راه، باقی بمانند. وظیفه خطیر روحانیت در ایام جنگ، نگاهبانی از دل‌ها بود. این‌که قلب‌ها را استوار بدارد و بر اطمینان و قوت گام‌ها بیفزاید، از ضعف و دودلی بازشان دارد و بر یقین و ایمانشان بیفزاید. روحانی با حضور تبلیغی خویش، دل‌های مردد را آرام می‌کرد. وسوسه‌ها را از جان‌ها می‌زدود. آرامش روحی به رزمندگان می‌داد. با تلاوت آیات جهاد و مقاومت، تکلیف استقامت را آموزش می‌داد. با یادکرد تاریخ صدر اسلام، صحیفه ایثار و شجاعت را در برابر دیدگان ایشان می‌گشود؛ و با ترنم و مرثیه‌سرایی مصائب اهل بیت و سالار شهیدان (علیه‌السلام)، درس سلحشوری و مظلومیت را زمزمه می‌کرد. در پرتو این تلاش مداوم، جبهه دفاع مقدس، سرشار از روحیه و قدرت روانی بود و رزمندگان، هیچ‌گاه احساس ترس، خستگی و ناامیدی نمی‌کردند. (خبرگزاری قرآنی، ۱۳۸۹: ۱۳)

ح: تهذیب نفس رزمندگان: بدون شک دوران دفاع مقدس و جبهه، فرصتی مبارک برای تهذیب نفس و پیراستگی و آراستگی درونی رزمندگان اسلام بود و در این رخداد، روحانیت، با تبلیغ ارزش‌های اخلاقی در ایام حضورشان در جبهه، بهره‌وری بیش‌تر از فضای اخلاقی آن مکان روحانی را افزایش دادند. همچنین عالمان و طلاب مخلص، با عمل خویش، درس‌های اخلاق و صفا و مهردادند و در راه پیشرفت اخلاقی جامعه، فراوان کوشیدند.

ط: حضور در صحنه نبرد و همگامی با دشواری‌های جنگ: در ایام دفاع مقدس، حضور فوج فوج روحانیت در گردان‌های رزمی و تبلیغی و خون پاک انبوه شهیدان روحانیت، همگامی حوزه را با دشواری‌های جنگ نشان می‌دهد. (نظری، ۱۳۸۹: ۸)

ی: تقویت و تزریق ایمان به رزمندگان: مقام معظم رهبری، حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این باره فرموده‌اند: «اگر روحانی نباشد، بعضی‌ها البته آن روحیه و ایمان را در جبهه حفظ خواهند کرد و بعضی هم نه. می‌دانید که درجات ایمان مختلف است. بعضی‌ها یک درجه ایمان دارند، بعضی‌ها ده درجه ایمان دارند... کسی که ایمانش یک مقدار ضعیف‌تر است، باید دائماً در او ایمان تزریق کرد و این، با حضور روحانی است». «نقش شما روحانیون، به قدر نقش فرمانده است و نه کم‌تر. اگر همان گروهان یا گردان یا تیپ یا لشکر که در آنجا مستقرند، فرمانده نداشته باشند، مثل تنی هستند که سر ندارند و اگر شمارا نداشته باشند، مثل کالبدی هستند که قلب

ندارند... روحیه است که به دست و پای انسان، قدرت می دهد... این جان را چه کسی می تواند شاداب حفظ کند؟ شما و نصایح بالغه و فکر دادنتان. شما این را در جبهه جنگ بارها تجربه کرده‌اید، خود من هم تجربه کرده‌ام». (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۵: ۷۸)

ک: افزایش بهره‌وری اخلاقی: روحانیت، با تبلیغ ارزش‌های اخلاقی در ایام حضور، بهره‌وری از فضای اخلاقی جبهه را افزایش دادند. هم چنین عالمان و روحانیت، با عمل خویش، به رزمندگان درس‌های اخلاق و صفا و مهردادند و در راه ارتقای اخلاقی جامعه، کوشیدند. مقام معظم رهبری در توصیه به روحانیت عازم جبهه‌های نبرد، به این رسالت چنین اشاره نموده‌اند: «جبهه جنگ، جای تربیت اخلاقی است. مردمان، به جبهه جنگ که مثل یک کارخانه است - سرازیر شده‌اند. در آنجا، می‌شود مردم را ساخت. بهترین نوع ساختن، ساختن با عمل است. پس روحانی‌ای که در جبهه است، اگر بتواند با عمل خود، اخلاق را تعلیم بدهد و بیاموزاند، استکبار نمی‌تواند کاری بکند؛ چون فضا و محیط، مناسب و خوب است». (همان: ۶۴)

ل: حفظ روحیه جامعه اسلامی: در جنگ‌ها، توان روحی جامعه، چنان قوت نظامی و روانی نظامیان، ارجمند و اساسی است. بدون آن، آفت و اختلال در میان سپاهیان رخ می‌نماید و نفاق و دودلی در میان ایشان ظهور و بروز می‌یابد. سپاه دشمن هم معمولاً در پی این فرصت است که در پشت جبهه و خط مقدم نفوذ کند، به شایعات دامن بزند، جنگ روانی درست کند و درنهایت، دروازه‌ها را بگشاید و پیروزمندانه وارد شود. در جنگ تحمیلی و در حفظ روحیه جامعه، روحانیت، نقشی کارآمد داشت. نفس مبلغان دین و حمایت عالمان مذهبی بود که روحیه ملت را نگاه می‌داشت و آنان را در موضع مقاومت، استوار می‌ساخت. شبکه گسترده نظام تبلیغی روحانیت بود که مجال تردید را از ذهن‌ها می‌زدود و وسوسه خناسان و کینه‌توزان را ناکام می‌ساخت.

م: نشان دادن کارایی خود به جامعه: روحانیت، همچون قشرهای دیگر، از هشت سال نبرد مظلومانه، آموزه‌ها گرفت و بهره‌ها برد. دوره‌ای سرشار از تجربه را گذراند و براندوخته‌های تاریخی حوزه افزود. در این دوره، روحانیت توانست کارایی خود را به توده‌ها نشان دهد، ضرورت حیات خویش را بنمایاند و فلسفه وجودی‌اش را در پیش چشم غرض‌ورزان و مخالفان بگذارد. نمونه‌های اعلای روحانیت مجاهد این واقعیت را نمایاند که حوزه، نهادی کارآمد در روزگار سختی این ملت است. (نظری، ۱۳۸۹: ۷)

ن: آشکارسازی ویژگی رهبری روحانیت: روحانیت، با حضور خویش در جبهه‌ها، ویژگی رهبری خود را آشکار ساخت. به همگان آموخت که در ایام سختی و جنگ، در کنار رزمندگان زندگی می‌کند. در تب جنگ، آرامش می‌یابد و در همسویی با مجاهدان مخلص، لحظه‌ها را بارور می‌سازد. مقام معظم رهبری، در روزگار دفاع مقدس، به این زاویه اشاره کرده‌اند و فواید حضور روحانی را در جبهه، از این منظر برشمرده‌اند: «اگر روحانیت در صف جلو باشد، چند فایده عاید خواهد شد. اولین فایده حفظ و افزایش حیثیت خود روحانیت است. معلوم می‌شود که ما به حرف خودمان عمل می‌کنیم... ما که به مردم گفتیم بروید، خودمان جلوی آن‌ها حرکت کرده‌ایم. رهبر ما که رهبر شد، این‌طوری شد. امام، منتظر کسی نماند و رفت. خاصیت این برویم، آن است که مردم دنبال آدم بیفتند... امروز، رهبری روحانیت به این است که به مردم بگوید برویم، نگوید بروید.» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۵: ۹۴)

ص: تقویت بصیرت خود و جامعه بی‌تردید، حضور روحانیت در نبرد هشت‌ساله، بصیرت و فقاقت را در روحانیت رزمنده افزایش داد. ایشان با عمق کینه‌توزی‌های دشمنان دین آشنا شدند، همگامی کفر را در مبارزه با حق مشاهده کردند، امدادهای الهی را به روشنی درک نمودند، خطای تحلیل در افق محاسبات مادی را با تمام وجود دریافتند، جمع و تفریق عددی تحلیل گران سیاسی را به استهزا سپردند، درس بصیرت سیاسی را، نه در آموزشکده‌ها و متون خشک سیاسی که در میدان وسیع نبرد و جهاد فراگرفتند و نسل آگاه و فرهیخته حوزوی را پرورش داده و به جامعه آگاهی بخشی نمودند. (نظری، ۱۳۷۹: ۱۱)

ع: درس آموزی و کسب معنویت: بدون تردید، جبهه برای رزمندگان اسلام، به‌ویژه روحانیت، آموزشگاه معنویت، اخلاص و عرفان بود. در عرصه پیکار، حوزه و روحانیت درس معنویت و اخلاص فراگرفت، از فضای معنوی جبهه بهره‌ها برد. جبهه، اخلاق عملی را در برابر او گشود. جبهه، میدان گسترده نمایش قوت‌ها و ضعف‌های فردی بود. در پرتو حضور در آن، حوزه می‌توانست خود را محک زند و عیار خویش را بسنجد، ضعف‌های خود را بیابد و در راه رفع آن بکوشد؛ نیز قوت‌های خود را پیدا کند و بر آن بیفزاید. مرحوم آیت‌الله میرزا جواد آقا تهرانی، عالم برجسته و زاهد خطه خراسان، نمونه این مدعاست. آن بزرگ‌مرد کهن‌سال و عارف نامدار، بارها و بارها، از درس آموزی جبهه سخن می‌گفت و با ذکر آن، به شادی و شور می‌آمد. مقام معظم رهبری، شور جوانانه او را از ایام حضور در جبهه، چنین حکایت می‌کند: «وقتی که ایشان از جبهه

برگشتند، ما در تهران زیارتشان کردیم. واقعاً نور خاصی پیدا کرده بود و حقیقتاً منور شده بود و از این مدت چند ماهی که در آنجاها مانده بود، خیلی شاد و شارژ شده بود و کیف کرده بود. گفت: فلانی! من در میان این بچه‌ها، واقعاً حال خاصی داشتم. این صفا و خلوص بچه‌ها، ایشان را خیلی منقلب کرده بود». (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۵: ۹۷)

ف: تلفیق علم و جهاد: در جنگ تحمیلی حوزه توانست کارنامه درخشانی را در پیوند علم و جهاد (عمل) نشان دهد و با حضور همیشگی مدرسان و محصلان خویش در جنگ، توفیق خود را در جهاد علمی و عملی (نظامی) بنمایاند. (نظری، ۱۳۸۹: ۷)

ظ: نقش روحانیون و مراعات حقوق اسلامی - انسانی در جنگ: در مورد رعایت اصول انسانی - اسلامی در دوران دفاع مقدس بزرگ ایران، نقش روحانیون و حضور فراگیر آن‌ها در عرصه جهاد و تبلیغ و ترویج احکام الهی به گونه‌ای بود که چارچوب اخلاقی و شرعی در آن رعایت شده و مراعات حقوق انسانی و نظایر آن و حتی احسان کردن به دیگران به خوبی انجام می‌شد، به طوری که نه تنها ظلمی اتفاق نمی‌افتاد، بلکه منشأ احسان به دشمن نیز می‌شد و همه این‌ها با توصیه‌ها و راهنمایی‌های روحانیت صورت می‌گرفت. (غفوری، ۱۳۹۴)

دفاع مقدس با آمیختن و آموختن سیره رزمندگی و بندگی، زیباترین و پر مضمون ترین درس خود را از انقلاب بزرگ عاشورای حسینی فراگرفته و در صحنه عمل با رهبری و ولایت حضرت امام خمینی (سلام الله علیه) توانست پیروان مکتب ظلم‌ستیز و عزت‌آفرین را با عبادت و خلوص در بندگی و انقلاب‌گری و جهاد و خلوص در رزمندگی به صورت یکجا به جهانیان بنمایاند.

- جنگ آینده: جنگ آینده به تمام معنا یک جنگ عمومی خواهد بود که زمان شروع آن را دقیقاً نمی‌توان پیش‌بینی کرد و در مقایسه با جنگ‌های گذشته با سرعت و شدت بیشتری و به‌طور غافلگیرانه آغاز خواهد شد. جنگ آینده با توسل به کلیه وسایل و امکانات علمی فنی و راهبرد مدرن اجرا خواهد شد. چنین جنگی با دارا بودن ویژگی‌های جدید تمام ابعاد یک کشور در حال نبرد را فرامی‌گیرد و دارای ماهیت اشغال و استیلای زودگذر نبوده و هدف اصلی آن امحای بی‌رحمانه بنیادهای فرهنگی ملی و نظامات کشور است. جنگ آینده با توجه به این‌که بین چه کشورهایی انجام شود و آن کشورها در کدام مرحله از تحولات تاریخی باشند ماهیت متفاوتی خواهد داشت؛ بنابراین صاحب‌نظران نام‌های متعددی و متفاوتی برای جنگ آینده برگزیده‌اند از جمله: جنگ کامل، رایانه‌ای، فناوری، بی‌پایان، فوق مدرن، موج سوم، پست‌مدرن و ...؛ اما واژه

در جنگ احتمالی آینده (با تأکید بر جنگ نرم)

نبرد ناهمگون از جمله اسامی با کاربرد فراوان برای جنگ آینده می‌باشد. به طوری که در سال‌های اخیر نبرد ناهمگون بیش از پیش در کانون توجه قرار گرفته و بسیاری از مباحث جاری در حوزه نظامی از این مقوله تأثیر گرفته است. اغلب از اصطلاح ناهمگون برای توضیح مجموعه عوامل پیدا و پنهان در نبردهای آتی بین دو کشور غیر هم‌تراز استفاده می‌شود. (قنبری جهرمی، ۱۳۸۳)

ممکن است تهاجم در آینده این چنین صریح و روباز و سهل‌الدفع نباشد و ممکن است پیچیده‌تر باشد و لذا پیچیدگی و ایمان قوی لازم است. من عرض می‌کنم دفاع از اسلام در دوران نبی اکرم (صلی‌الله علیه و آله) آسان‌تر از دفاع از اسلام در دوران امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) بود. چون این قضیه پیچیده‌تر بود و چنین چیزی در آینده ممکن است؛ زیرا استکبار جهانی ابزارهای گوناگونی را در اختیار دارد. (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۹: ۳) جنگ آینده الزاماً تکرار جنگ گذشته به تمامیت آن نیست بلکه دارای شرایط و ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود می‌باشد. این جنگ برخورد خشونت‌آمیز قدرت‌های ملی دو یا چند کشور به منظور تحمیل اراده یکی بر دیگری یا جلوگیری از تحمیل اراده دیگری بر خود می‌باشد. (سلامی، ۱۳۸۵: ۳۶) با توجه به این تعاریف حوزه جنگ آینده از حوزه نظامی خارج شده و حوزه‌های سیاسی اقتصادی فرهنگی اجتماعی را نیز دربر می‌گیرد.

انواع جنگ آینده

۱. **جنگ نیابتی:** جنگ نیابتی، جنگ واسطه‌ای یا جنگ وکالتی، وضعیتی است که در آن قدرت‌های درگیر به جای اینکه به طور مستقیم وارد جنگ با یکدیگر شوند با حمایت‌های مالی، تسلیحاتی و تبلیغاتی از کشورها یا گروه‌های مسلح دیگری که با قدرت مقابل یا متحدان آن در جنگند، سعی در تضعیف آن قدرت یا فشار آوردن بر آن می‌نمایند. جنگ نیابتی به استفاده از نیروهای نظامی کشوری ثالث چه از سرتبانی و یا غیر آن در میدان جنگ به جای نیروهای خودی اطلاق می‌شود. در این جنگ، ابرقدرت‌ها و به جای مداخله اولیه مستقیم نظامی در مناطق هدف، گروه‌ها و کشورهای کوچک‌تر و ضعیف‌تر و هم‌پیمان خود را به نیابت از خود به وادی عملیات نظامی می‌کشند و در پس پرده حمایت‌های مالی و تسلیحاتی و اطلاعاتی خود را از ایشان انجام می‌دهند. (رشید و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰)

۲. جنگ مقاومت

اصطلاح مقاومت اسلامی به معنی تقویت استواری خط اسلام با حرکت در راه اسلام به عنوان یگانه راه استواری و با تکیه بر عوامل هدایت و قدرت در گفتمان اسلام است. مقاومت به گذشته نزدیک

و گذشته دور و به آینده ناپیدای موعود منحصر نیست. مقاومت نبرد پایان ناپذیر حق و باطل است. مقاومت فقط حرکت میهنی یا اجتماعی نیست. مقاومت از سلوک درونی در مبارزه با نفس آغاز می شود و به مرزهای جغرافیایی ختم می شود. مقاومت منحصر در عمل مسلحانه نیست بلکه پیوست تمام گونه های عمل از نرم به سخت است. جنگ مقاومت جنگی است که در اثر ایستادگی و مقاومت کشورهای آزادی خواه در برابر کشورهای سلطه طلب بین دو قدرت ضعیف و قوی انجام می شود. جنگ نیابتی الهام گرفته از دفاع مقدس ملت مسلمان ایران و نهضت های مقاومت در جنگ ۳۳ روزه، ۲۲ روزه، ۸ روزه و ۵۱ روزه است. (همان)

۳. جنگ شبکه محور: عملیات تأثیر محور عبارت است از هماهنگی مجموعه ای از اقدام ها به منظور تغییر شکل رفتار جمعیت خودی، دشمن و بی طرف در وضعیت صلح، بحران و جنگ. (کرامت زاده، ۱۳۸۸: ۵) عملیات تأثیر محور بر اساس درک کلی نگر از توانمندی های نظام به منظور اعمال نفوذ یا تغییر رفتار با استفاده از کاربرد ترکیبی و یکپارچه ابزارهای قدرت ملی برای دستیابی به هدف های سیاسی طرح ریزی، برنامه ریزی و اجرا می شود، بنابراین با تمرکز بر تأثیرهای مطلوب، رویکرد جنگ نرم و هوشمند را جایگزین رویکرد سخت افزاری می نماید. (منزوی، ۱۳۸۸: ۴)

۴. شناخت محور: رویکرد جنگ های آینده شناخت محوری است و علوم شناختی مهم ترین تأثیرها را بر جنگ خواهند گذاشت. علوم شناختی یکی از دانش های نو است که در کنار نانو فناوری، زیست فناوری و فناوری اطلاعات به عنوان مجموعه دانش همگرا شناخته می شود. این دانش از زیرمجموعه هایی مانند علوم اعصاب، روان شناسی، زبان شناسی، علوم رایانه و فلسفه ذهن تشکیل شده و کاربرد وسیعی در حوزه های فرعی مانند پزشکی، آموزش و پرورش، مهندسی فرمان و واپایش و حتی علوم دفاعی و جنگ پیدا کرده است. (محمدی نجم، ۱۳۸۷: ۱۵)

۵. جنگ هیبریدی یا ترکیبی: جنگی با ترکیبی از ابزارهای متعارف نامنظم و ناهمگون است و شامل استفاده یک بازیگر دولتی یا غیردولتی از همه ابزارهای در دسترس دیپلماتیک، اطلاعاتی، نظامی و اقتصادی باهدف ایجاد بی ثباتی در کشور هدف است. جنگ ترکیبی جنگی است که نیروهای منظم و نامنظم قابل توجهی به طور هم زمان تحت فرماندهی واحدی رزم می کنند. این جنگ ها می توانند توسط دولت ها یا نهادهای غیردولتی هماهنگ شده و شامل گستره ای از حالت های متفاوت جنگ از جمله توانایی های متداول، راهکنش های نامنظم، انجام خشونت بی رویه و اغتشاش های جنایی می باشد (Huber:2014:45).

در جنگ احتمالی آینده (با تأکید بر جنگ نرم)

۶- جنگ نرم: روشی برای جنگ و غلبه بر طرف مقابل بدون اشغال سرزمینی و استفاده از زور و تحرک نظامی به صورت جذبی و اقتاعی است که با اقدام نرم افزارانه، فرهنگی و روانی تلاش می‌کند باورها و افکار جامعه هدف را تغییر داده و سپس تغییر در رفتار و ساختار را به صورت بنیادین و پایدار، هدف قرار دهد. (معاونت فرهنگی و تبلیغات دفاعی ستاد کل ن م، ۱۳۹۴: ۵)

جنگ نرم جنگی است که جامعه یا کشور هدف از بعد اندیشه‌ای و اعتقادی تسلیم مهاجمان می‌شود. در این جنگ دشمن سعی می‌کند با برنامه‌ریزی کامل و دقیق و با استفاده از همه ابزارهای ممکن بر باورها، احساسات و رفتارهای جامعه هدف تأثیر بگذارد. (شریفی، ۱۳۸۹: ۲۷)

حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در مورد این جنگ می‌فرماید: جنگ نرم مثل جنگ نظامی نیست. در جنگ نرم هدف دشمن این است که مثلاً بیاید پایگاه طرف مقابل یا کشور مورد حمله را نابود کند و از بین برد یا سرزمین را تصرف کند. در جنگ اقتصادی هدف این است که زیرساخت‌های اقتصادی را از بین ببرد. در جنگ نرم، هدف این چیزها نیست، این چیزها گاهی وسیله است برای آن هدف جنگ نرم. در جنگ نرم، هدف آن چیزی است که در دل شماست، در ذهن شماست، در مغز شماست، یعنی اراده شما. دشمن می‌خواهد اراده شما را عوض کند. (بیانات در دیدار با دانشجویان ۹۱/۰۵/۱۶)

ویژگی‌های عملیاتی جنگ‌های آینده

با توجه به تجربه جنگ‌های اخیر که با استفاده از سامانه‌های پیشرفته امروزی و به سبک‌های جدید به وقوع پیوسته است بعضی از ویژگی‌های عملیاتی این جنگ‌ها موارد زیر می‌باشد که با رعایت پدافند غیرعامل می‌توان این ویژگی‌ها را به چالش کشاند:

۱. عملیات قاطع (دقیق و مؤثر)

۲. عملیات سریع (کوتاه‌مدت)

۳. حداقل هزینه

۴. عملیات با اتکا به فناوری و تجهیزات پیشرفته

۵. عملیات با برتری مطلق هوایی

۶. حمله به مراکز ثقل. (سلامی، ۱۳۸۵: ۱۲)

در جنگ‌های امروزی هدف دشمن حمله به موارد زیر می‌باشد:

۱. ایجاد فشار بر دولتمردان و مسئولان

۲. بر هم زدن نظم اجتماعی
۳. ایجاد گسیختگی و مجبور نمودن مردم به مهاجرت از شهرها و شار بر نظام مدیریت کشور
۴. ایجاد نارضایتی در مردم و جامعه
۵. نگران ساختن رزمندگان نسبت به اوضاع پشت جبهه
۶. از بین بردن مقاومت‌های عقبه‌های شهری و پشتیبانی شهروندان از جنگ و جبهه (همان) فناوری جنگ‌های آینده:

۱. سیستم‌های اطلاعاتی پیشرفته با سرعت دریافت اطلاعات بالا
۲. توان هدف‌گیری دور ایستا و قدرت جنگ از راه دور توأم با دقت
۳. قابلیت جنگ الکترونیک، ضد الکترونیک و ضد ضد الکترونیک
۴. تحرک و سرعت عمل عملیات زمینی و قابلیت جابجایی سمت تلاش‌ها در سطوح عملیاتی و تاکتیکی

۵. قابلیت تبدیل ماهیت جنگ آینده از حوزه متعارف به سطح نامتعارف

در جنگ آینده آرمان‌های معنوی نقش تعیین‌کننده دارند اگر برای هر کشور آرمانی برای دفاع از کیان و شهادت در راه خدا نباشد توان دفاعی هم داشته باشد به آسانی شکست خواهد خورد.

سطح قاعده هرم قدرت دفاعی در هر مرحله از جنگ مردم هستند. سازمان‌دهی، به‌کارگیری، و آماده‌سازی روانی مردم نتیجه نهایی جنگ را تحت تأثیر قرار خواهد داد. (گروه مؤلفین، ۱۳۸۸: ۵)

ترسیم قالب‌های ذهنی یکدیگر از اهدافی است که آمریکا در صحنه‌های عملیات در جنگ‌های آینده دنبال می‌کند این قالب‌ها در ذهن و ادراک افراد تثبیت شده و به‌صورت ماندگار باقی می‌مانند و باعث می‌شوند که از روزنه و زاویه و دیدی خاص به پدیده‌ها، محیط و جهان بنگرند. (سلامی، ۱۳۸۶: ۲۷۷)

- عوامل و زمینه‌های جنگ‌های آینده:

- ۱ - زمینه‌های سیاسی جنگ‌های آینده عبارت‌اند از:
  - خوی استکباری و سلطه‌جویی آمریکا و هم‌پیمانان آن.
  - پیش‌بینی احتمال قدرت گرفتن اسلام و مسلمانان در جهان.
  - تهدید شدن منافع حیاتی آمریکا و اسرائیل از تهدیدات جدید.
  - مفاهیم ارزشی و استراتژی صدور انقلاب اسلامی ایران.
  - روحیه اسلام‌ستیزی آمریکا و هم‌پیمانان آن.

۲- دلایل جنگ‌های آینده عبارت‌اند از:

- شکست و تغییر مفهوم قدرت بازدارندگی.
- به هم خوردن نظام امنیتی جهان و حرکت به سوی نظام تک‌قطبی.
- پیشگیری از بحران‌های آینده مثل بحران انرژی، آب، امنیت رژیم صهیونیستی.
- داشتن قدرت برتر نظامی توسط آمریکا و هم پیمانانش.

۳- بهانه‌های جنگ‌های آینده عبارت‌اند از:

- مبارزه با تروریسم.
- تولید سلاح‌های اتمی و سلاح‌های کشتار جمعی.
- عدم رعایت حقوق بشر.
- نبود دموکراسی و آزادی.
- سایر بهانه‌های جوان‌پسند.

روش‌شناسی

این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کیفی انجام گردیده است. نتایج پژوهش کاربردی و تصمیم‌گرا می‌باشد، لذا نوع پژوهش توسعه‌ای-کاربردی است. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، از سال ۱۳۵۹ تا سال ۱۴۰۰ هجری شمسی می‌باشد. از نظر مکانی، یک مسئله عام است و شامل جغرافیای ج.ا.ایران می‌باشد. اطلاعات این تحقیق از روش بررسی اسناد و مدارک (کتابخانه‌ای علمی و تخصصی) گردآوری شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

با مطالعات صورت گرفته با بهره‌گیری از کتابخانه‌های تخصصی و نشست با مراجع عظام و روحانیون رزمنده و بیانات حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق به این شرح بیان می‌گردد: حضور روحانیت و طلاب به‌عنوان دانش‌آموخته‌های حوزه‌ها را در جبهه‌های نبرد، می‌توان به سه شکل تقسیم کرد: عده‌ای برای تبلیغ به جبهه‌ها اعزام می‌شدند. آن‌ها سنگرهای خط مقدم را به مسجد و کلاس درس و احکام تبدیل می‌کردند. بعضی از روحانیت به منظور رزم وارد جبهه‌ها می‌شدند و به‌صورت بسیجی و بدون لباس روحانیت در جبهه‌ها حضور داشتند. شکل سوم حضور روحانیت در مناطق جنگی، تلفیقی از دو صورت قبلی و به گونه رزمی - تبلیغی بود که هم درزمینهٔ نبرد و رزم موفق بودند و هم با حفظ لباس مقدس

روحانیت تبلیغ می کردند. آن ها در خط مقدم جبهه، هم چون دیگر رزمندگان سلاح در دست با دشمن می جنگیدند و معمولاً لباس رزم سپاه یا ارتش یا بسیج را بر تن داشتند و تنها عمامه ای بر سر می گذاشتند و در مواقع مناسبی نیز به وعظ و ارشاد و تبلیغ و اقامه نماز جماعت می پرداختند. این نوع تبلیغ، اثر بسیار عمیقی در حفظ و ارتقای روحی رزمندگان داشت. بر این اساس شبکه گسترده نظام تبلیغی روحانیت بود که مجال تردید را از ذهن ها می زدود و وسوسه خناسان و کینه توزان را ناکام می ساخت. آنان از تبار کسانی هستند که شرف جهاد را بافضیلت علم به هم آمیختند و مصداق عالم عامل شدند. آنان از تبار شیرمردانی هستند که یک پای در درس فقه داشتند و پای دیگر در درس عشق و با وضو بر سر هر دو کلاس حاضر می شدند. با تجزیه و تحلیل صورت گرفته، این یافته به دست می آید که مراجع عظام و حوزه های علمیه، در دفاع مقدس، علاوه بر کارکردهای مذکور، در امور زیر نیز ایفای نقش نموده اند:

- ۱- تشویق و ترغیب رزمندگان اسلام
- ۲- ایجاد فضای معنوی در بین رزمندگان
- ۳- تقویت ایمان و تکلیف گرایی رزمندگان
- ۴- تزکیه و تهذیب نفس رزمندگان
- ۵- حضور در صحنه نبرد و همگامی با دشواری های جنگ
- ۶- حفظ روحیه، قدرت روانی و ایمان رزمندگان
- ۷- افزایش بهره وری اخلاقی در جبهه ها
- ۸- نشان دادن کارایی حوزه های علمیه به جامعه
- ۹- آشکارسازی ویژگی رهبری روحانیت
- ۱۰- افزایش بصیرت و فقاقت و پرورش نسل آگاه و فرهیخته
- ۱۱- پیوند و تلفیق علم و جهاد (علم و عمل)
- ۱۲- مسئولیت و حضور در کادر فرماندهی و تخصصی یگان های رزم
- ۱۳- ایفای نقش سترگ با حضور به موقع، بیان و رهنمود
- ۱۴- طراحی و مدیریت تبلیغات دفاع مقدس و بی اثر کردن عملیات روانی دشمن
- ۱۵- خنثی سازی پروژه "روحانیت هراسی" با مشارکت فعال خود در مقاطع حساس

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری

مراجع عظام و روحانیون در دفاع مقدس به صورت کاملاً فعال و محسوس نقش‌های زیر را ایفا نموده‌اند که راهگشای بسیاری از مشکلات و مسائل مربوط به دفاع مقدس بوده است، آن نقش‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- نقش فرماندهی در سطوح مختلف، خطرپذیری با ایثار و از خودگذشتگی
  - ۲- نقش رزمندگی با اخلاص و گمنامی (پذیرفتن مسئولیت و فعالیت رزمی در عملیات خاکی، آبی و هوایی)
  - ۳- نقش الگویی، فرهنگی، تبلیغی و آموزشی
  - ۴- توانمندی زیاد ایفای نقش در جنگ‌های احتمالی آینده
- مراجع عظام و روحانیت با بهره‌گیری از تجربیات دفاع مقدس و دارا بودن روحیه مردمی، مقبولیت، اخلاص، ایثار و از خودگذشتگی و سایر امتیازات منحصر به فرد در جنگ آینده (جنگ نرم دشمن) می‌توانند به‌عنوان فرمانده و افسر جنگ نرم، این اقدامات را انجام دهند:
- الف) روحیه بخشی به رزمندگان در شرایط بحران و سخت
  - ب) کارآمدی و حضور فعال در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی
  - ج) ایفای نقش فرمانده و افسر در جنگ نرم دشمن
  - د) مقبولیت مردمی و نفوذ دل‌ها
  - ه) بصیرت بخشی با تعالیم متناسب و جذاب
  - و) بروز بودن و آگاهی همه‌جانبه از نقشه‌های دشمن
  - ز) بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌های فرهنگی، هنری و آموزشی
  - ح) باور و یقین امت به ناجی بودن مراجع، روحانیت و حوزه‌های علمیه
  - ط) تبدیل تهدیدات دشمن به فرصت‌های مطلوب

ب- پیشنهادها

با توجه به نتایج به‌دست آمده از ادبیات نظری و نشست با خبرگان موضوع و بهره‌گیری از بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورد جنگ آینده، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- ۱- تدوین کتب پیرامون جنگ نرم و اهداف آن و تدریس در مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها
- ۲- اعزام استادان حوزه و طلاب و مسئولان به دوره‌های بصیرت و استفاده بهینه

- ۳- تقویت همکاری و پیوند بین حوزه و دانشگاه و حضور علمای تراز اول در دانشگاه و تبیین مسائل مختلف
- ۴- برقراری ارتباط مؤثر و گسترده با ملل و دول اسلامی و تقویت آن
- ۵- تبیین اهداف و ایدئولوژی دشمن جهت عموم مردم توسط مراجع عظام و روحانیت کارشناس و مجرب
- ۶- تقویت زیرساخت‌های رسانه و استفاده بهینه از آن در جهت اهداف و سیاست‌های نظام و ترویج فرهنگ ایرانی - اسلامی
- ۷- تلاش مسئولان نظام در جهت رفع مشکلات و تزریق امید در کشور
- ۸- حمایت از کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی و تقویت روح انعطاف‌پذیری در کشور و همچنین تشکیل اتاق‌های فکر
- ۹- تدوین کتب دانشگاهی در رشته‌های مختلف به‌ویژه علوم انسانی بر اساس مبانی و ایدئولوژی اسلام.
- ۱۰- تدوین آثار مربوط مراجع عظام و علمای بزرگی همچون شهید مطهری در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و فرهنگی.
- ۱۱- تحقیق و پژوهش مستمر پیرامون جنگ نرم و راهبردهای دشمن در این حوزه و همچنین آسیب‌شناسی تهدیدهای پیش رو.
- ۱۲- عمل به قوانین و مقررات و دوری از اقدام‌های تفرقه‌انداز.
- ۱۳- حمایت از تولید داخلی و اقتصاد مقاومتی.
- ۱۴- تکیه بر استعدادهای بومی و ترغیب و تشویق آن‌ها به آبادانی کشور.

فهرست منابع:

- قرآن کریم، ترجمه: حضرت آیت‌الله‌العظمی مکارم شیرازی.
- حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) (۱۳۷۵)، "صحیفه نور"، تهران، سازمان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی .
- آراسته، ناصر (۱۳۸۹)، "کلیاتی از جنگ و مواردی از دفاع مقدس"، تهران، ایران سبز.
- الگار، حامد، (۱۳۸۳)، "گفتارهای حامد الگار"، ترجمه: اسحاق اکبریان، تهران، کتاب طه.
- انوری، حسن و همکاران، (۱۳۸۵)، "فرهنگ روز سخن، چاپ دوم، انتشارات سخن"، تهران
- بنی‌هاشمی خمینی، سید محمدحسن، (۱۳۸۵)، "توضیح المسائل مراجع"، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- خانی، ابوالقاسم، (۱۳۸۶)، "نظام کلان فرماندهی سپاه، همکاران اصلی": سید مهرعلی محمد نژاد و احمد رضانیان، مشاوران: دکتر احمد ورزشکار و دکتر محمدتقی نوروزی، مرکز مطالعات مدیریت .
- خطیبی کوشکک، محمد، (۱۳۸۶)، "راه‌کارهای حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس"، زمزم هدایت، قم .
- رشید، غلامعلی و همکاران، (۱۳۹۳)، "واکاوی الگوی حاکم بر جنگ آینده"، فصلنامه راهبرد دفاعی، ش ۴۸.
- رشید زاده، فتح اله، (۱۳۸۳)، "ویژگی‌ها فرماندهان آینده"، مجموعه مقالات، تهران.
- سلامی، حسین، (۱۳۸۵)، "صحنه جنگ و عملیات"، دانشکده فرماندهی استاد سپاه پاسداران، دوره عالی جنگ، تهران.
- سلامی، حسین، (۱۳۸۹)، "فرماندهی و رهبری نظامی"، سپاه، تهران .
- سلامی، حسین، (۱۳۸۶)، "ماهیت استراتژی نظامی"، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران .
- سلامی، حسین، (۱۳۸۵)، "صحنه جنگ و عملیات، دانشکده فرماندهی استاد سپاه پاسداران"، دوره عالی جنگ، تهران.
- احمد حسین، شریفی، (۱۳۸۹)، "جنگ نرم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی"، چاپ دوم، قم .
- شورای نویسندگان، زیر نظر آقایان، حاج سید جوادی، خرمشاهی، اشکوری، کامران خانی، ۱۳۸۸، "دایره المعارف تشیع"، نشر حجتی، چاپ دوم، تهران.
- غفوری، حبیب‌الله، (۱۳۹۴)، "رئیس حوزه علمیه تهران"، مصاحبه با مشارالیه در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۹۴
- قنبری جهرمی، محمدحسین، (۱۳۸۳)، "جزوه مبانی جنگ نامتقارن"، تهران، دافوس سپاه .
- کرامت زاده، عبدالحمید، (۱۳۸۸)، "عملیات تأثیر محور - نظریه و کاربرد"، تهران، انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی .

- محمدی نجم، سید حسین، (۱۳۸۷)، "جنگ آینده"، تهران، دانشگاه امام حسین علیه السلام .
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۰)، "جهاد"، چاپ پنجم، انتشارات صدرا، قم .
- معاونت فرهنگی و تبلیغات دفاعی ستاد کل ن م، (۱۳۹۴)، "جنگ نرم"، چاپ سوم، تهران.
- منزوی، مسعود، (۱۳۸۸)، "عملیات تأثیر محور"، تهران، انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- نظری، عبداللطیف، (۱۳۸۹)، "علمای حماسه‌ساز"، روز روحانیت و دفاع مقدس، پایگاه حوزه.

ب - منابع انگلیسی

-Uber. Tomas (2014) -The Report Of United States Army Special Operations Command. New York. department of defece U.S.A

ج -سایت

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، "مجموعه بیانات و رهنمودها"، قابل دسترسی در سایت: Khamenei.ir-